

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT
VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND TE KAMPEN

From the least to the greatest

Children at the Lord's Supper

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE THEOLOGIE,

OP GEZAG VAN DE RECTOR DR. R. KUIPER

ZO GOD WIL IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

OP VRIJDAG 20 APRIL 2018

OM 15:00 UUR IN DE LEMKERZAAL

BROEDERSTRAAT 16 TE KAMPEN

door

Pieter Gerrit Sinia

Promotor:

Prof. dr. C.J. de Ruijter

Co-promotor:

Prof. dr. J.D. Witvliet (Calvin Theological Seminary, Grand Rapids)

Leden van de beoordelingscommissie:

Prof. dr. E.A. de Boer

Prof. dr. M.J. Bunge (Gustavus Adolphus College, St. Peter)

Prof. dr. S. Paas

Prof. dr. D.M. Rylaarsdam (Calvin Theological Seminary, Grand Rapids)

Het onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit boek werd mee gesubsidieerd door:

Anonieme Sponsor 1

Anonieme Sponsor 2

Nederlands Gereformeerde Predikanten Opleiding

Stichting Greijdanus-Kruithof Fonds

Stichting Zonneweelde

De uitgave van dit boek kwam tot stand met financiële steun van:

Stichting St. Christophorileen tot Oldehove gefundeerd in 1480 /

Weyenbergh-Gorter-Sinia Fonds

STICHTING AFBOUW KAMPEN

Content

CONTENT..... 7

FOREWORD AND ACKNOWLEDGEMENTS.....25

    BACKGROUND AND PERSONAL MOTIVATION..... 25

    ACKNOWLEDGMENTS 26

CHAPTER 1 INTRODUCTION.....31

    1.1. RELEVANCE OF THE TOPIC 31

    1.2. RESEARCH TOPIC 32

    1.3. DEFINITION..... 33

    1.4. SCOPE OF THIS RESEARCH 33

    1.5. SURVEY OF RESEARCH 34

    1.6. METHOD..... 36

    1.7. OUTLINE 39

CHAPTER 2 PAEDOCOMMUNION IN HISTORY 43

    2.1. INTRODUCTION..... 43

        2.1.1. *Periodization*..... 43

        2.1.2. *Guiding questions* 44

    2.2. PAEDOCOMMUNION IN THE EARLY CHURCH..... 45

        2.2.1. *Introduction* 45

        2.2.2. *The Didache* 46

        2.2.3. *Justin Martyr* 47

        2.2.4. *Irenaeus*..... 49

        2.2.5. *Clement of Alexandria* 50

        2.2.6. *Tertullian* 51

        2.2.7. *Didascalia Apostolorum*..... 52

        2.2.8. *Origen* 52

        2.2.9. *Summary* 54

        2.2.10. *Cyprian* 54

        2.2.11. *Sicilian Inscription*..... 57

        2.2.12. *Egeria’s Diary*..... 57

        2.2.13. *The Apostolic Tradition*..... 58

        2.2.14. *Testamentum Domini*..... 59

        2.2.15. *Augustine*..... 59

        2.2.16. *Innocent I*..... 63

        2.2.17. *Leo the Great*..... 63

        2.2.18. *Gennadius of Marseille*..... 64

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

2.2.19. <i>Gelasius I of Rome</i>	64
2.2.20. <i>Summary</i>	65
2.3. PAEDOCOMMUNION IN THE MIDDLE AGES	65
2.3.0. <i>Introduction</i>	65
2.3.1. <i>Sixth and Seventh Century</i>	66
2.3.1.1. Syria	67
2.3.1.2. Rome	68
2.3.1.3. France	69
2.3.1.4. Spain	70
2.3.1.5. Threefold Pattern	70
2.3.1.6. Necessity	71
2.3.1.7. Other developments	72
2.3.1.8. Ministerial roles	72
2.3.1.9. Summary	73
2.3.2. <i>Eighth and Ninth Century and the Reign of Charlemagne</i>	74
2.3.2.1. Britain	75
2.3.2.2. The European continent	76
2.3.2.3. Confirm and Commune	77
2.3.2.4. Alcuin and Charlemagne's questionnaire	78
2.3.2.5. Responses	78
2.3.2.6. Other occasions	79
2.3.2.7. First Eucharistic Controversy	80
2.3.2.8. Other developments	81
2.3.2.9. Summary	82
2.3.3. <i>Tenth, eleventh and twelfth century – until Lateran IV</i>	82
2.3.3.1. Threefold pattern	83
2.3.3.2. Baptismal Communion	84
2.3.3.3. Sick and dying children	85
2.3.3.4. Other occasions	86
2.3.3.5. Second Eucharistic Controversy	87
2.3.3.6. Under the form of wine	89
2.3.3.7. Substitute	90
2.3.3.8. Necessary	91
2.3.3.9. Summary	92
2.3.4. <i>From the Fourth Lateran Council in 1215 till the Hussite Reform</i>	93
2.3.4.1. Fourth Lateran Council	93
2.3.4.2. <i>Omnis utriusque sexus</i>	94
2.3.4.3. Continuation	95
2.3.4.4. Decline	96
2.3.4.5. Substitutes	96
2.3.4.6. Tithing	98
2.3.4.7. Knowledge	99
2.3.4.8. Age of discretion	100

2.3.4.9. Seven, ten, twelve, or fourteen	101
2.3.4.10. Age for confirmation.....	102
2.3.4.11. Constance and Trent.....	103
2.3.4.12. Summary.....	104
2.4. PAEDOCOMMUNION FROM HUSSITES AND REFORMATION TO WORLD WAR II.....	104
2.4.1. <i>Introduction</i>	104
2.4.2. <i>Hussites and Sacramental Reform in Bohemia</i>	105
2.4.2.1. The first step	105
2.4.2.2. The next two steps.....	105
2.4.2.3. Hussite arguments	106
2.4.2.4. Participation in church and society.....	107
2.4.2.5. Summary.....	107
2.4.3. <i>The Council of Constance</i>	107
2.4.4. <i>The Reformers</i>	109
2.4.4.1. Reformed Catechisms and Confessions	112
2.4.4.2. Reformed Church Orders	114
2.4.4.3. Reformed Arguments.....	115
2.4.4.4. Reformed exception	116
2.4.4.5. Frequency	117
2.4.4.6. A Dynamic Process.....	117
2.4.4.7. Summary.....	118
2.4.5. <i>The Council of Trent</i>	119
2.4.6. <i>Further developments in the Reformed tradition of Great Britain</i>	120
2.4.6.1. Deepened discussion	120
2.4.6.2. The Restoration ending the debate	122
2.4.6.3. A new stimulus from the East	122
2.4.6.4. Summary.....	125
2.4.7. <i>Further developments in the Reformed tradition of Germany</i>	125
2.4.7.1. Twenty German theologians.....	126
2.4.7.2. The age of admission	127
2.4.7.3. The German Confirmation Debate.....	128
2.4.7.4. Summary.....	129
2.4.8. <i>Further developments in the Reformed tradition of the Netherlands</i>	130
2.4.8.1. No significant debate with other traditions.....	131
2.4.8.2. Ages of admission	132
2.4.8.3. Participation and marriage	133
2.4.8.4. Participation and school laws	134
2.4.8.5. Participation and an agricultural economy.....	134
2.4.8.6. Participation in the Nadere Reformatie.....	135
2.4.8.7. The first to raise the issue.....	136
2.4.8.8. Summary.....	137
2.4.9. <i>Reformation within the Roman Catholic Church</i>	138
2.5. SUMMARY	140

CHAPTER 3 CHILDREN AND CHILDHOOD IN SOCIETY AND CHURCH	143
3.0. INTRODUCTION.....	143
3.1.1. <i>Guiding Questions</i>	143
3.1.2. <i>Geographical Scope</i>	144
3.1.3. <i>Periodization</i>	144
3.1.4. <i>Historiography</i>	145
3.2. ANCIENT WORLD – THE ROMAN EMPIRE.....	147
3.2.1. <i>Concepts or theologies</i>	147
3.2.2. <i>Ages and stages</i>	148
3.2.3. <i>Treatment</i>	148
3.2.4. <i>Participation</i>	149
3.3. ANCIENT WORLD – FIRST CENTURY JUDAISM	149
3.3.1. <i>Concepts or theologies</i>	149
3.3.2. <i>Ages and stages</i>	150
3.3.3. <i>Treatment</i>	150
3.3.4. <i>Participation</i>	151
3.4. ANCIENT WORLD – EARLY CHURCH	153
3.4.1. <i>Concepts and theologies</i>	153
3.4.2. <i>Ages and stages</i>	156
3.4.3. <i>Treatment</i>	156
3.4.4. <i>Participation</i>	157
3.5. MIDDLE AGES	159
3.5.1. <i>Concepts and theologies</i>	159
3.5.2. <i>Ages and stages</i>	162
3.5.3. <i>Participation</i>	164
3.6. MIDDLE AGES – RENAISSANCE	165
3.6.1. <i>Concepts and theologies</i>	165
3.7. MODERN HISTORY – THE REFORMATION	166
3.7.1. <i>Introduction</i>	166
3.7.2. <i>Luther’s concept and theology</i>	166
3.7.3. <i>Luther’s ages and stages</i>	167
3.7.4. <i>Luther and treatment</i>	167
3.7.5. <i>Luther and participation</i>	168
3.7.6. <i>Calvin’s concept and theology</i>	168
3.7.7. <i>Calvin’s ages and stages</i>	170
3.7.8. <i>Calvin and treatment</i>	170
3.7.9. <i>Calvin and participation</i>	170
3.7.10. <i>Geneva Consistory and children</i>	171
3.7.11. <i>Geneva Consistory and treatment</i>	171

3.7.12. Geneva Consistory and participation in society.....	172
3.7.13. Geneva Consistory and participation in church.....	172
3.7.14. Further developments regarding participation in church.....	172
3.7.15. Pietists, Puritans and children	173
3.7.16. John Bunyan and children.....	174
3.7.17. Jonathan Edwards and children	174
3.8. MODERN HISTORY – ENLIGHTENMENT, ROMANTIC ERA AND LATE MODERNITY.....	175
3.8.1. Discoveries of the child and centuries of childhood.....	175
3.8.2. Norbert Elias’ civilizing process	176
3.8.3. Van den Berg’s <i>metabletica</i>	177
3.8.4. Heijboer’s <i>metabletica</i>	178
3.8.5. Ariès’ thesis on the discovery of the child.....	179
3.8.6. Pollock’s <i>antithesis</i>	180
3.8.7. Cunningham’s <i>synthesis</i>	181
3.8.8. <i>Participation in society</i>	182
3.8.8.1. Children and literature.....	182
3.8.8.2. Children and education.....	183
3.8.8.3. Children and labor	185
3.8.9. <i>Participation in church</i>	186
3.8.9.1. Children and traditions	186
3.8.9.2. Children, Psalms and hymns	187
3.8.9.3. Children’s sermons	188
3.8.9.4. Children and special church services	189
3.8.9.5. Children and Sunday school.....	189
3.8.9.6. Children’s Bibles.....	190
3.8.10. <i>Immigrants and changes at the end of this era</i>	191
3.8.11. <i>Animals and changes at the end of this era</i>	191
3.8.12. <i>The place of children at the table</i>	192
3.9. TWENTIETH CENTURY	192
3.9.1. <i>The century of the child</i>	192
3.9.2. <i>Concepts and theologies</i>	193
3.9.2.1. The academic study of pedagogy.....	193
3.9.2.2. Youth as group.....	195
3.9.2.3. Changes in the second half	196
3.9.2.4. Childhood studies as indicator of change	196
3.9.2.5. Childhood and technology	197
3.9.2.6. Changes in the last quarter.....	197
3.9.2.7. Theology of childhood	198
3.9.3. <i>Ages and stages</i>	198
3.9.4. <i>Treatment</i>	199
3.9.4.1. Children’s rights	199

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

3.9.4.2. Laws and policies	200
3.9.4.3. Child abuse.....	201
3.9.4.4. Demographic changes.....	202
3.9.4.5. Poor mothers and sacred motherhood.....	202
3.9.4.6. Increasing education.....	203
3.9.4.7. Children and parents.....	203
3.9.5. <i>Participation in Society</i>	204
3.9.6. <i>Participation in Church</i>	205
3.9.6.1. Neo-reformed youth organizations	205
3.9.6.2. Catechetical teaching.....	206
3.9.6.3. Sunday school and youth services	207
3.10. SUMMARY	207

CHAPTER 4 THE INTRODUCTION OF PAEDOCOMMUNION INTO CONGREGATIONS 211

4.1. INTRODUCTION.....	211
4.1.1. <i>Pioneers</i>	211
4.1.2. <i>Thick description</i>	212
4.1.3. <i>Qualitative research</i>	213
4.1.4. <i>Main questions</i>	214
4.2 PAEDOCOMMUNION PIONEERS.....	214
4.2.1. <i>Choosing a neutral metaphor</i>	214
4.2.2. <i>Worldwide pioneers</i>	216
4.2.3. <i>Dutch pioneers</i>	217
4.2.4. <i>Pioneers and synods</i>	218
4.2.5. <i>Motives of Dutch pioneers</i>	220
4.3. THE REFORMED CHURCH LIBERATED OR DUTCH REFORMED CHURCH OF RIJSBERGEN.....	222
4.3.1. <i>From meat cannery to paedocommunion pioneer</i>	222
4.3.2. <i>The short story</i>	223
4.3.3. <i>Liberation and article 31</i>	224
4.3.4. <i>The mother congregation in Breda</i>	225
4.3.5. <i>A Roman mother and her daughter</i>	225
4.3.6. <i>Sofie's diary 1961-1962</i>	226
4.3.7. <i>A teenage girl</i>	227
4.3.8. <i>Teaching elder Jan van Katwijk</i>	228
4.3.9. <i>The brothers-in-law Meijwaard, Overduin</i>	229
4.3.10. <i>Conversations with Carolina</i>	231
4.3.11. <i>Consulting pastors and professors</i>	231
4.3.12. <i>The Dutch church in London</i>	232
4.3.13. <i>Scripture studied</i>	233
4.3.14. <i>The Spirit of the Lord and a congregational meeting</i>	234

4.3.15. <i>It is the Lord’s Passover</i>	235
4.3.16. <i>The visitors’ perspective</i>	235
4.3.17. <i>The members’ perspective</i>	237
4.3.18. <i>Emotions and feelings</i>	238
4.3.19. <i>Obligations and ethics</i>	239
4.3.20. <i>Roles and rule</i>	241
4.3.21. <i>Vision and theology</i>	242
4.3.22. <i>Children</i>	244
4.3.23. <i>Context and culture</i>	244
4.3.24. <i>Catechetical and liturgical frames</i>	245
4.3.25. <i>Significance and consequences</i>	247
4.4. FOURTEENTH STREET CHRISTIAN REFORMED CHURCH, HOLLAND, MICHIGAN	248
4.4.1. <i>A church founded for young people</i>	248
4.4.2. <i>Linked to a advocate of young participation</i>	248
4.4.3. <i>Thrust to the forefront of denominational developments</i>	249
4.4.4. <i>Implementing the decision of Synod 1988</i>	250
4.4.5. <i>Directors of Children’s Ministries, Robert and Laura Keeley</i>	250
4.4.6. <i>Children and Worship</i>	251
4.4.7. <i>Pastor Marvin Hofman</i>	252
4.4.8. <i>The issue raised by a family</i>	253
4.4.9. <i>Encouraged to write an overture</i>	254
4.4.10. <i>The overture’s arguments</i>	254
4.4.11. <i>Synod 2006 and Hofman</i>	255
4.4.12. <i>Moving ahead in good faith</i>	255
4.4.13. <i>Opposition and objections</i>	256
4.4.14. <i>Implementation in 2010</i>	257
4.4.15. <i>People’s perspective</i>	258
4.4.16. <i>Emotions and feelings</i>	258
4.4.17. <i>Obligations and ethics</i>	259
4.4.18. <i>Roles and rule</i>	260
4.4.19. <i>Vision and theology</i>	261
4.4.20. <i>Context and culture</i>	262
4.4.21. <i>Children</i>	263
4.4.22. <i>Catechetical and liturgical frames</i>	265
4.4.23. <i>Significance and consequences</i>	265
4.5. FIRST CHRISTIAN REFORMED CHURCH NEW WESTMINSTER, BRITISH COLUMBIA	266
4.5.1. <i>Planting a church by building a school</i>	266
4.5.2. <i>Children at the Lord’s Supper in New West</i>	267
4.5.3. <i>Stage 1 – studying a synodical report</i>	268

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

4.5.4. Stage 2 – implementing the decision of Synod 1995	269
4.5.5. Stage 3 – A family raises the question anew	271
4.5.6. People’s perspective	273
4.5.7. Emotions and feelings	273
4.5.8. Obligations and ethics	274
4.5.9. Roles and rule	274
4.5.10. Vision and theology	275
4.5.11. Context and culture	278
4.5.12. Catechetical and liturgical frames	280
4.5.13. Significance and consequences	281
4.6. SUMMARY	282
CHAPTER 5 DENOMINATIONAL DISCUSSION	287
5. 1. INTRODUCTION	287
5.2. THE CRCNA’S DENOMINATIONAL DISCUSSION IN PERIODICALS AND BOOKS	288
5.2.1. <i>The question raised</i>	288
5.2.2. <i>First discussion in the fifties</i>	288
5.2.3. <i>Questions, answers and second round of discussion in the sixties</i>	289
5.2.3.1. First question and answer	290
5.2.3.2. Second question and answer	290
5.2.3.3. A student’s contribution	290
5.2.3.4. The second round of discussion	291
5.2.4. <i>The third round of discussion, early seventies</i>	291
5.2.5. <i>Entering a new stage after 1975</i>	292
5.2.6. <i>Input from the RCA, late seventies</i>	293
5.2.7. <i>The two crucial years, 1980 and 1981</i>	294
5.2.7.1. The first pastor	294
5.2.7.2. The second pastor	295
5.2.7.3. The third pastor	295
5.2.7.4. The fourth pastor	295
5.2.7.5. The fifth pastor	296
5.2.7.6. The sixth pastor	296
5.2.7.7. Hundreds of children polled	296
5.2.7.8. Seventeen Voices in response	297
5.2.8. <i>Progressive action and further discussion early eighties</i>	298
5.2.9. <i>From the periodicals to the floor of Synod 1984</i>	299
5.2.9.1. Synodical process in the Banner, continued conservative discussion	299
5.2.10. <i>One editor and two pioneers in 1987</i>	300
5.2.10.1. The editor	301
5.2.10.2. The first pioneer	301
5.2.10.3. The second pioneer	301

5.2.11. <i>Last contributions before debate ceases in 1988</i>	302
5.2.11.1. Outlook 1988	302
5.2.11.2. Stromata 1988	303
5.2.11.3. More input from the RCA.....	303
5.2.12. <i>Discussion picked up by twelve-year-old in 1996</i>	304
5.2.13. <i>Speaking from experience</i>	304
5.2.14. <i>The twenty first century</i>	305
5.2.14.1. An orthodox Reformed plea in favor	305
5.2.14.2. An overview	306
5.2.14.3. Future Faith Formation Committee member in favor 1.....	306
5.2.14.4. Changing opinion	306
5.2.14.5. Future Faith Formation Committee member in favor 2.....	307
5.2.14.6. An orthodox Reformed plea against	307
5.2.15. <i>Regarding the third round at synod</i>	309
5.2.15.1. In anticipation of round three at synod	309
5.2.15.2. Seminary input.....	310
5.2.15.3. Reformed Worship in round three.....	312
5.2.15.4. Faith Formation Committee Contributions.....	313
5.2.16. <i>From children to professors</i>	315
5.3. DENOMINATIONAL DISCUSSION SYNOD CRCNA	315
5.3.1. <i>Earlier attempts</i>	315
5.3.2. <i>1984 – Round 1, the overture, children at the table</i>	316
5.3.2.1. Advisory report and the floor of synod.....	317
5.3.3. <i>1986 – Round 1, the study reports</i>	317
5.3.3.1. The 1986 majority report.....	318
5.3.3.2. The 1986 minority report I.....	320
5.3.3.3. The 1986 minority report II.....	320
5.3.3.4. On the floor of synod	320
5.3.3.5. Responses	321
5.3.4. <i>1988 Round 1, more study reports</i>	321
5.3.4.1. The 1988 majority report.....	321
5.3.4.2. The 1988 addendum to majority	323
5.3.4.3. The 1988 Minority report	323
5.3.4.4. Advisory report and the floor of synod.....	324
5.3.5. <i>1989 – Review as stepping stone to round 2</i>	325
5.3.5.1. Synod decides	326
5.3.6. <i>1991 – Round 2 – The overture – Profession of Faith</i>	326
5.3.6.1. Overture Classis Alberta North	326
5.3.6.2. Advisory committee and the floor of synod	327
5.3.7. <i>1993 – Round 2 – the study report</i>	327
5.3.7.1. Divided responses	328
5.3.7.2. On the floor of synod	329

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

5.3.8. 1995 – Round 2, more reports.....	329
5.3.8.1. Report A.....	330
5.3.8.2. Report B.....	331
5.3.8.3. In response.....	332
5.3.9. 1999 – In between.....	332
5.3.10. 2006 – Round 3, the overture.....	333
5.3.10.1. Advisory committee and the floor of synod.....	333
5.3.11. 2007 – Round 3, broader context of faith formation recommended.....	334
5.3.11.1. Synod appoints Faith Formation Committee.....	334
5.3.12. 2008 – 1 st Faith Formation Report.....	335
5.3.13. 2009 - 2 nd Faith Formation Report.....	336
5.3.14. 2010 - 3 rd Faith Formation Report.....	337
5.3.14.1. Guiding principle.....	338
5.3.14.2. Unanimous support.....	339
5.3.15. 2011 – 4 th Faith Formation Report.....	339
5.3.16. 2012 – 5 th Faith Formation Report.....	340
5.3.17. 2013 – Final Report Faith Formation Committee.....	341
5.4. DENOMINATIONAL DISCUSSION RCL DRC IN PERIODICALS AND BOOKS.....	341
5.4.1. First round of discussion about church of Rijsbergen.....	341
5.4.1.1. Strong words.....	343
5.4.1.2. Visee’s extensive contribution.....	343
5.4.1.3. The end of debate and unity.....	345
5.4.2. Two new rounds of debate in the seventies.....	345
5.4.2.1. The first round in the seventies.....	345
5.4.2.2. The second round in the seventies.....	346
5.4.3. A Dutch Reformed book in the seventies.....	347
5.4.4. Reformed liberated discussion in the early eighties.....	348
5.4.5. A Reformed liberated book in the eighties.....	349
5.4.6. Dutch Reformed introduce paedocommunion without discussion.....	350
5.4.7. Participation of handicapped incentive for new liberated debate.....	351
5.4.8. Dutch Reformed periodicals respond to CRCNA.....	352
5.4.9. Open discussion among Reformed liberated.....	353
5.4.9.1. Response by blog.....	354
5.4.9.2. First female contribution.....	354
5.4.9.3. Initiators respond.....	355
5.4.10. A continuing discussion.....	355
5.5. DENOMINATIONAL DISCUSSION NATIONAL ASSEMBLY DRC.....	356
5.5.1. No overtures.....	356
5.5.2. Questions raised in ecumenical partners.....	356
5.5.3. No arguments for or against.....	357
5.6. DENOMINATIONAL DISCUSSION RCN/PKN IN PERIODICALS AND BOOKS.....	358

5.6.1. Questions as early as 1898, discussion since nineteen sixties	358
5.6.2. Children and lay-members ask, theologians discuss	358
5.6.3. Youth asks, theologians reject in the sixties	359
5.6.4. Hartvelt and the change of tone in the seventies.....	360
5.6.5. Aalbers and the first book within the denomination	363
5.6.6. The warnings of Herman Ridderbos in 1973	366
5.6.7. Matter's hesitance towards infant baptism in 1974	367
5.6.8. Heitink, from remembrance to celebrative eschatology in 1975.....	367
5.6.8.1. Heitink and stalemate in 1976	368
5.6.8.2. Heitink's celebration of liberation in the eighties.....	369
5.6.8.3. Heitink and the pedagogical shift in retrospect	369
5.6.9. Schippers' response to synodical publication	370
5.6.10. Schravendeel follows up on minority report.....	371
5.6.11. Van Oeveren's twelve reasons against.....	372
5.6.12. Denominational pastor for the youth speaks out.....	373
5.6.13. Van Oeveren listening to the whole of Scripture	375
5.6.14. Van de Velde from pro to con.....	375
5.6.15. The youngest author in the discussion	377
5.6.16. Nooteboom writing from experience	378
5.6.17. Minnema on family Communion and catechism	378
5.6.18. Laurens Zwaan and teenage resistance	378
5.6.19. Sjoerd Zwaan, faith formation through liturgical catechism.....	380
5.6.20. Loosman and the case of Oud-Beijerland.....	380
5.6.21. Wattel, Den Heeten and the case of Hoofddorp	380
5.6.22. Continued discussion after synod's final decision.....	381
5.6.23. Runia in retrospect	382
5.6.24. Wentzel's change of mind	382
5.7. DENOMINATIONAL DISCUSSION SYNOD RCN	384
5.7.1. 1960 – The Netherlands Reformed and abstention.....	384
5.7.2. 1961 – The Netherlands Reformed raise the question	384
5.7.3. 1962 – Paedocommunion discussed at NRC Synod	385
5.7.4. 1963-1964 – RCN Synod asked for feedback on paedocommunion	385
5.7.5. 1965-1966 – The issue still not on agenda of Synod	385
5.7.6. 1967 – Young people put issue before NRC Synod	386
5.7.7. 1968 – Issue indirectly on RCN Synod	387
5.7.8. 1969-1970 – Issue in report, but not on agenda	387
5.7.9. 1971-1972 – Overtures regarding paedocommunion	390
5.7.10. 1973-1975 – Interim report on paedocommunion	391
5.7.11. 1975-1976 – Final report on paedocommunion	392
5.7.12. 1977-1979 – A handful of reports, hundreds of letters	394

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

5.7.13. 1979-1980 – Requests for revision and support	398
5.7.14. 1981-1982 – No two thirds majority	399
5.7.15. 1991-1993 – The conclusion of the denominational discussion	399
5.8. SUMMARY	400
CHAPTER 6 INTERPRETATIVE EXPLANATION.....	405
6.0. INTRODUCTION.....	405
6.1. WHAT SET THE STAGE?	407
6.2. CHILDREN AND CHILDHOOD IN SOCIETY AND CHURCH	407
6.2.1. Focus on children and paedocommunion	408
6.2.2. Focus on children through history	408
6.2.3. Same focus, changing outcomes	409
6.2.4. Changing focus, same outcome.....	410
6.2.5. Denominational awareness of focus	410
6.2.6. Local awareness of focus.....	411
6.2.7. How increased focus benefits children	412
6.2.8. Economic Aspect.....	413
6.2.9. Legal Aspect.....	414
6.2.10. Segregation in society	414
6.2.11. Participation in church.....	416
6.2.12. Problems and tensions	417
6.2.13. Shift in power.....	418
6.2.14. Moral panic as counterbalance	418
6.3. EMANCIPATION	420
6.3.1. An awakened sense of justice not easily contained.....	420
6.3.2. A changed social consciousness	420
6.3.3. Children and animals.....	421
6.3.4. Children and prostitutes	422
6.3.5. Children and the mentally disabled	422
6.3.6. Children and Apartheid.....	424
6.3.7. Children and the outsider	424
6.3.8. Children and women and homosexuals.....	424
6.3.9. Children and the working class.....	425
6.3.10. Children and emancipation in society.....	426
6.3.11. Children and emancipation in church	427
6.4. ECUMENISM AND EXPOSURE	427
6.4.1. Autonomous Roman Catholic innovation	427
6.4.2. Potential Autonomous Protestant innovation.....	428
6.4.3. Ecumenism and diffusion of innovations.....	429
6.4.4. Heterophily spreads paedocommunion.....	429

6.4.5. <i>Heterophily hinders paedocommunion</i>	430
6.4.6. <i>Heterophily and Second World War</i>	431
6.4.7. <i>Homophily and accelerating spread of paedocommunion</i>	431
6.4.8. <i>Other forms of exposure</i>	432
6.5. EMOTIONS AND FEELINGS	434
6.5.1. <i>Discontent</i>	434
6.5.2. <i>Desire</i>	435
6.5.3. <i>Awkwardness</i>	436
6.5.4. <i>Fear</i>	436
6.5.5. <i>Harmony</i>	437
6.5.6. <i>Tears</i>	437
6.6. OBLIGATIONS AND ETHICS	438
6.6.1. <i>A sense of justice</i>	438
6.6.2. <i>Foreign ethics</i>	440
6.6.3. <i>Ethics and Corinthians</i>	441
6.6.4. <i>Church order</i>	441
6.6.4.1. <i>Local attitudes</i>	441
6.6.4.2. <i>Paedocommunion Pioneers</i>	442
6.6.4.3. <i>The argument of opponents</i>	443
6.6.4.4. <i>For the sake of churches and their order</i>	443
6.6.4.5. <i>Room for deviation</i>	444
6.6.4.6. <i>Obedience to God</i>	445
6.6.4.7. <i>The speed of adapting church order</i>	446
6.7. ROLES	447
6.7.1. <i>No rules</i>	447
6.7.2. <i>Groups of people</i>	447
6.7.3. <i>Theologians</i>	448
6.7.4. <i>Roles in Periodicals</i>	449
6.7.4.1. <i>Periodicals - Reformed Churches in the Netherlands</i>	449
6.7.4.2. <i>Periodicals – Christian Reformed Churches</i>	450
6.7.4.3. <i>Periodicals – Reformed Churches liberated & Dutch Reformed Churches</i>	451
6.7.5. <i>Roles at synod and national assemblies</i>	452
6.7.6. <i>Roles in Local Congregations</i>	453
6.7.6.1. <i>Local roles - Pastors, theologians and educators</i>	453
6.7.6.2. <i>Local roles - Men and women</i>	454
6.7.6.3. <i>Local roles - Children</i>	455
6.7.6.4. <i>Local roles - Parents</i>	456
6.7.6.5. <i>Local roles - Office-bearers and leaders</i>	457
6.8. VISIONAL	457
6.9. PASSOVER	458
6.9.1. <i>Importance of argument</i>	458

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

6.9.2. <i>First issue</i>	458
6.9.3. <i>Exodus 12</i>	459
6.9.3.1. Exodus 12 in the debate	461
6.9.4. <i>Passover after the Exodus</i>	462
6.9.4.1. Law after Deuteronomy	462
6.9.4.2. Practice after Deuteronomy	463
6.9.4.3. Exodus, Deuteronomy and Jesus	464
6.9.4.4. The Book of Jubilees	465
6.9.4.5. In conclusion	466
6.9.5. <i>In Jesus' days</i>	468
6.9.6. <i>Relevance</i>	469
6.9.6.1. Participation and parallel	469
6.9.6.2. Historical and theological background	469
6.9.6.3. Similar or different	470
6.10. BROADER OLD TESTAMENT BACKGROUND	471
6.10.1. <i>Exodus 24</i>	471
6.10.2. <i>New Covenant</i>	472
6.11. 1 CORINTHIANS 11	473
6.11.1. <i>Locus classicus</i>	473
6.11.2. <i>1 Corinthians 11 in history</i>	473
6.11.2.1. In the early church	473
6.11.2.2. In the Middle Ages	474
6.11.2.3. Since the Reformation	474
6.11.3. <i>Keywords</i>	475
6.11.4. <i>1 Corinthians 11 - Remembrance</i>	475
6.11.4.1. Not defined	475
6.11.4.2. Cognitive	476
6.11.4.3. Memorial of the dead	477
6.11.4.4. Old Testament background	477
6.11.4.5. Purpose and process	478
6.11.4.6. Proclamation	478
6.11.4.7. Corporate	479
6.11.4.8. God as subject	479
6.11.5. <i>1 Corinthians 11 – Proclamation</i>	480
6.11.5.1. Mentioned together, differently assessed	480
6.11.5.2. Ratio, emotion, spirituality, faith	480
6.11.5.3. Faith professed	481
6.11.5.4. Individually or corporate	482
6.11.5.5. Commentaries – with words	482
6.11.5.6. Commentaries – Haggadah	483
6.11.5.7. Commentaries – In silence	483
6.11.5.8. Imperative or indicative	484

6.11.6. <i>1 Corinthians 11 - Unworthy</i>	484
6.11.6.1. Preoccupation and little attention.....	485
6.11.6.2. Adverb and adjective.....	485
6.11.6.3. Faith and repentance.....	486
6.11.6.4. Defined by other key terms.....	486
6.11.6.5. Defined by other theologians.....	487
6.11.7. <i>1 Corinthians 11 – Self examination</i>	488
6.11.7.1. Most conclusive.....	488
6.11.7.2. Since the early church.....	489
6.11.7.3. In Pietism and the “Nadere Reformatie”.....	490
6.11.7.4. Another self-examination discussion.....	491
6.11.7.5. The outcome of self-examination.....	493
6.11.7.6. Historical and literary context.....	493
6.11.7.7. Ethical implications.....	494
6.11.7.8. A higher bar.....	495
6.11.7.9. Individual or corporate.....	495
6.11.7.10. Even in ancient Israel.....	496
6.11.8. <i>1 Corinthians 11 – Discernment of the body</i>	496
6.11.8.1. Equally or more important.....	496
6.11.8.2. Three bodies.....	497
6.11.8.3. Discernment.....	504
6.11.9. <i>1 Corinthians 11 – Eating and drinking judgment on oneself</i>	505
6.11.9.1. Harmless poison.....	505
6.11.9.2. Poison in Rijsbergen and New West.....	506
6.11.9.3. Poison and judgment in the periodicals.....	506
6.11.9.4. A warning even more severe.....	507
6.12. HISTORY AND TRADITION.....	508
6.12.1. <i>Role History</i>	508
6.12.1.1. An important role.....	508
6.12.1.2. A different role.....	508
6.12.1.3. Four things.....	509
6.12.1.4. Deconstruct invented tradition.....	510
6.12.1.5. Incentive and catalyst.....	510
6.12.1.6. Consonant.....	511
6.12.1.7. More significant than admitted.....	512
6.12.1.8. Inconclusive.....	513
6.12.2. <i>Chronological overview of historical arguments and conclusions</i>	513
6.12.2.1. Early Church History.....	513
6.12.2.2. Middle Ages.....	519
6.12.2.3. Changes.....	521
6.12.2.4. Ages and stages.....	527
6.12.2.5. Middle Ages in Dutch Reformed paedocommunion debate.....	528
6.12.2.6. Middle Ages and Reformation.....	529

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

6.12.2.7. Other observations regarding the Reformation.....	532
6.12.2.8. Post Reformation Developments.....	533
6.13. THE REFORMED CONFESSIONS.....	538
6.13.1. <i>Explicit or not</i>	538
6.13.2. <i>Subordinate role</i>	538
6.13.3. <i>Heidelberg Catechism Q&A 81</i>	539
6.13.4. <i>Heidelberg Catechism Q&A 75, 76</i>	540
6.13.5. <i>Heiderberg Catechism on the lips of children</i>	540
6.13.6. <i>Belgic Confession Art. 35</i>	541
6.13.7. <i>Belgic Confession Art. 35 and Ursinus</i>	541
6.13.8. <i>Belgic Confession Art. 35 and baptism</i>	541
6.13.9. <i>Nourishment</i>	542
6.13.10. <i>In summary</i>	542
6.13.11. <i>In context</i>	543
6.13.12. <i>Same confessions, different practice</i>	544
6.13.13. <i>Bound to the authors' intent</i>	544
6.13.14. <i>Truthful and realistic</i>	545
6.14. COVENANT.....	545
6.14.1. <i>Role of the covenantal argument</i>	545
6.14.2. <i>Relative importance of covenantal arguments</i>	547
6.14.3. <i>Past, present & future</i>	548
6.14.4. <i>Covenant membership</i>	549
6.14.5. <i>Covenant – family, community and people</i>	550
6.14.6. <i>Covenant structure – unilateral bilateral</i>	550
6.14.7. <i>Human construction</i>	551
6.14.8. <i>Covenant and dynamics of life and history</i>	552
6.14.9. <i>Old and New Covenant</i>	553
6.14.9.1. <i>New Covenant</i>	553
6.14.9.2. <i>Born into one, reborn in the other</i>	553
6.14.9.3. <i>Richer promises, higher demands</i>	554
6.14.9.4. <i>From the youngest of them</i>	554
6.14.10. <i>Kuyper and Schilder</i>	555
6.15. BAPTISM.....	556
6.15.1. <i>Importance in debate</i>	556
6.15.2. <i>Renewed reflection</i>	557
6.15.3. <i>Grounds to consider or to change</i>	557
6.15.3.1. <i>Covenantal grounds</i>	558
6.15.3.2. <i>Household ground</i>	559
6.15.3.3. <i>Similar requirements</i>	559
6.15.4. <i>The time to nourish and nurture</i>	560

6.15.5. <i>Belonging to the body of Christ</i>	560
6.15.6. <i>Action and reaction</i>	561
6.16. LITURGICAL	562
6.16.1. <i>Importance</i>	562
6.16.2. <i>Liturgical renewal</i>	564
6.16.3. <i>Frequency of celebration</i>	565
6.16.4. <i>Stepping stones</i>	566
6.16.5. <i>The atmosphere</i>	567
6.16.6. <i>Shaping the liturgy</i>	568
6.17. SACRAMENTAL	569
6.17.1. <i>Importance</i>	569
6.17.2. <i>Supper as sign and seal of grace</i>	571
6.17.3. <i>Means of grace</i>	571
6.17.4. <i>Sacramentalism</i>	572
6.17.6. <i>The sacred and critical nature</i>	573
6.17.7. <i>The relational or reciprocal nature</i>	573
6.17.8. <i>The corporate nature</i>	574
6.17.9. <i>The eschatological nature</i>	575
6.17.10. <i>The professing and missional nature</i>	575
6.18. PROFESSION OF FAITH.....	575
6.18.1. <i>Importance</i>	575
6.18.2. <i>Several positions</i>	576
6.18.3. <i>Bible, creeds and church order</i>	578
6.18.4. <i>History and tradition</i>	580
6.18.5. <i>Another person, another time</i>	581
6.18.6. <i>Divergent meanings and functions</i>	581
6.18.7. <i>Two or more professions of faith</i>	582
6.18.8. <i>Age and ability</i>	583
6.18.9. <i>Fears and hopes</i>	584
6.19. PEDAGOGIC	585
6.19.1. <i>Importance</i>	585
6.19.2. <i>Pedagogical against paedocommunion</i>	586
6.19.3. <i>Pedagogical in favour of paedocommunion</i>	588
6.19.4. <i>Pedagogical claims about children</i>	590
6.20. CONCLUSIONS	592
6.20.1. <i>Observations in answer to question 1</i>	593
6.20.2. <i>Conclusions in response to question 2</i>	595
6.20.3. <i>Constructive proposals in response to question 3</i>	601
SAMENVATTING	603

Paedocommunion in the Dutch Reformed Tradition

BIBLIOGRAPHY	609
NEWS PAPER ARTICLES	609
BIBLIOGRAPHY	611
INDEX OF PERSONS	669
INDEX OF SUBJECTS.....	685
SCRIPTURE INDEX.....	699
CURRICULUM VITAE	703

Samenvatting

Dit proefschrift betreft, zoals de ondertitel duidelijk maakt, een onderzoek naar kinderen aan het avondmaal in de Nederlandse, gereformeerde traditie. De titel zelf, *van de kleinste tot de grootste*, is ontleend aan Jeremia 31:34.

In het eerste, inleidende, hoofdstuk, wordt kort de relevantie en actualiteit van het onderwerp belicht; Het eeuwenoude fenomeen van kinderen aan het avondmaal wordt vanaf na de Tweede Wereldoorlog tot op de dag van vandaag in de Nederlandse, gereformeerde traditie besproken en op veel plaatsen geherintroduceerd. Vervolgens wordt een drievoudige onderzoeksvraag geformuleerd: 1- Wat zijn de meest relevante aspecten van de discussie over- en de introductie van kindercommunie binnen de Nederlandse, gereformeerde traditie na de Tweede Wereldoorlog? 2- Hoe verklaart een systematische, multidimensionale, en multidisciplinaire analyse van deze relevante aspecten de discussie over- en de introductie van kindercommunie binnen de Nederlandse, gereformeerde traditie? 3- Hoe kan de evaluatie van deze relevante aspecten – in termen van coherentie, de validiteit van claims en het accuraat en consistent gebruik van normatieve teksten – bijdragen aan de ontwikkeling van een Gereformeerde kindercommunie leer en praktijk? Twee inleidende vragen luiden: 1- Wat is de geschiedenis van kindercommunie voorafgaand aan de jaren vijftig van de vorige eeuw? 2- Wat is de bredere geschiedenis van kinderen en de kindertijd in maatschappij en kerk, waarvan de geschiedenis van kindercommunie deel uitmaakt? Kindercommunie wordt daarbij als containerbegrip gebruikt voor een scala aan opvattingen en praktijken variërend van zuigelingencommunie tot deelname van oudere jongeren voor het bereiken van de volwassenheid. Het onderzoek wordt afgebakend door een focus op de discussie en praktijk binnen de Christian Reformed Church in North America, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de - uit de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt ontstane -Nederlands Gereformeerde Kerken. Het onderzoek bouwt daarbij voort op eerder onderzoek naar kindercommunie van Eberhard Kenntner uit 1980, Jo Hermans uit 1987 en Anna Zegwaard uit 2006. Methodisch wordt gekozen voor de zogeheten *thick description* van Clifford Geertz, zoals uitgewerkt in de *Fundamental Practical Theology* van Don S. Browning. Aan Browning is de grondgedachte ontleend dat praktisch theologisch onderzoek een multidimensionale hermeneutische onderneming is waarin een beschrijvend, historisch, systematisch en strategisch moment te onderscheiden zijn. Waarbij Browning vrij vertaald de vijf dimensies onderscheidt van 1- visie, 2- emotie, 3- ethiek, 4- context en 5- rollen.

Het tweede hoofdstuk geeft antwoord op de eerste inleidende vraag door een overzicht te geven van de geschiedenis van kindercommunie van de vroege kerk tot halverwege de twintigste eeuw, waarbij gaandeweg de focus verschuift van de wereldwijde kerk naar de Nederlandse, gereformeerde traditie. De periode van de vroege kerk in de eerste vijf eeuwen valt uiteen in twee helften. Voor de eerste helft van deze periode, waarvan geen enkel met zekerheid te dateren document kindercommunie noemt, wordt geconcludeerd dat indirect bewijs toch het bestaan van een kindercommunie praktijk suggereert. Voor de tweede gedocumenteerde helft van deze periode wordt geconcludeerd dat in het begin kindercommunie in ieder geval een wijd verbreide al langer bestaande praktijk moet zijn geweest. Tegen de vijfde eeuw blijkt kindercommunie, bediend bij de doop, gedurende het leven en voor het sterven van kinderen, de (vrijwel) universele praktijk te zijn. Wat de periode van de middeleeuwen betreft is de belangrijkste conclusie dat kindercommunie eeuwenlang de universele praktijk blijft, om af te zwakken naar een praktijk van de meerderheid tot aan het Vierde Lateraans Concilie van 1215. Na dat concilie verdwijnt in korte tijd kindercommunie voor jonge kinderen, in alle drie de vormen, vrijwel geheel. Dat beperkt zich tot de Westerse Kerk, want in de Oosterse kerk blijft zuigelingencommunie de gangbare praktijk. Anders dan de Hussieten, die tijdens de Boheemse Reformatie kindercommunie opnieuw invoerden, sluiten de Reformatoren in meerdere opzichten aan bij de Rooms-Katholieke praktijk. Dat betekent dat zij kinderen ergens in de levensfase van zeven tot veertien jaar toe laten. Onder invloed van allerlei, ook niet theologische, factoren worden de voorwaarden voor deelname strenger en stijgt, met name gedurende de negentiende eeuw, de leeftijd van eerste avondmaalsdeelname tot achttien jaar en ouder. Dat is het algemene gebruik binnen de Nederlandse, gereformeerde traditie totdat na de Tweede Wereldoorlog kindercommunie opnieuw besproken en geïntroduceerd wordt.

Het derde hoofdstuk geeft antwoord op de tweede inleidende vraag door een overzicht te geven van de geschiedenis van kinderen en kindertijd in maatschappij en kerk van de afgelopen twintig eeuwen. Daarbij is zoveel als mogelijk onderscheiden welke concepten of theologische opvattingen er over kinderen bestonden, wat de betekenis was van bepaalde leeftijden en leeftijdsfasen, hoe kinderen behandeld werden en hoe zij deelnamen aan de maatschappij en in de kerk. Bij de beschrijving van deze geschiedenis is verdisconteerd dat de geschiedschrijving van kinderen en kindertijd een hegeliaanse ontwikkeling heeft doorlopen van een “zwarte legende”, via een “witte legende” naar een geschiedschrijving met meer tinten grijs. Het historisch overzicht begint bij de plaats van kinderen in het Romeinse Rijk en

het Jodendom. Voor zover die maatschappelijke en religieuze context van invloed zijn geweest op de apostolische kerk van de eerste eeuw lijkt deelname van kinderen aan het avondmaal zeer aannemelijk. Voor de periode tot rond het Vierde Lateraans Concilie is een van de belangrijke conclusies dat kindercommunie bestond in de context van zeer uiteenlopende concepten en theologische opvattingen over kinderen, met de relatief vooraanstaande plaats van kinderen in middeleeuwse religieuze processies als indicator van het netto resultaat daarvan. Belangrijk is ook de conclusie dat van de eerste tot en met de twintigste eeuw meer dan één tijdperk zich kenmerkt door een verhoogde aandacht voor- of 'ontdekking' van het kind. De terugkerende verdeling van het leven in fases van zeven jaar verheldert latere keuzes rondom kindercommunie. Achter de historische trend van een verlenging van de kindertijd worden minder monolineaire ontwikkelingen aangewezen die verhelderen waarom bijvoorbeeld een minimumleeftijd voor avondmaalsdeelname zich twee kanten op kan ontwikkelen. Ook de wijze waarop kinderen behandeld worden is niet uniform en ontwikkelt zich niet monolineair. Verder blijkt een marginale plaats van kinderen in de maatschappij historisch gezien niet automatisch samen te vallen met een marginale plaats binnen de kerk.

Het vierde en vijfde hoofdstuk vormen het hart van het onderzoek en beantwoorden het eerste deel van de drieledige onderzoeksvraag: Wat zijn de meest relevante aspecten van de discussie over – en de introductie van kindercommunie binnen de Nederlandse, gereformeerde traditie na de Tweede Wereldoorlog? Een overzicht levert de belangrijke constatering op dat de eerste protestantse pioniers in de Westerse wereld deels onafhankelijk van elkaar eind vijftiger en begin zestiger jaren kindercommunie introduceren. Het vierde hoofdstuk beschrijft volgens de methode van een *thick description* de introductie van kindercommunie in de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt van Rijsbergen, Brabant, in de Fourteenth Street Christian Reformed Church in Holland, Michigan en de First Christian Reformed Church of New Westminster, British Columbia. Voor deze *thick description* is kwalitatief empirisch onderzoek in de vorm van open interviews verricht. Opvallende conclusies ten aanzien van de kerk van Rijsbergen zijn dat niet de vrijgemaakte achtergrond op zich, maar de interactie tussen de vrijgemaakte, bevindelijke gereformeerde en Room-Katholieke achtergrond van verschillende leden leidde tot de verandering. Opvallende conclusie is ook hoezeer het proces een gemeenschappelijk karakter had waarin niet één individu doorslaggevend lijkt te zijn geweest, maar ambtsdragers én gemeenteleden, mannen én vrouwen, volwassenen én kinderen, hoog én laag. Dezelfde onvrede die gemeenteleden naar Brabant deed verhuizen en de overstap deed maken naar de

Gereformeerde Kerk vrijgemaakt droeg mogelijk ook bij aan de openheid voor het verwelkomen van kinderen. Opvallend in de casus van Fourteenth Street CRC is de rol van het gevoel dat met het Engelse woord “awkard” wordt aangeduid. Opvallend is ook de rol van de gehandicapte Dalton en de Alzheimer patiënt Owen als katalysators in het proces. Geheel eigen aan het proces in deze gemeente is de rol van twee pedagogisch onderlegde stafleden en de invloed van het ‘kindernevendienst’ materiaal van *Children and Worship*. Opvallend in de casus van New West CRC is het feit dat verschillende van de voorgangers voorstanders en pioniers met betrekking tot kindercommunie waren, terwijl de gemeente in de introductie niet voorop loopt, maar de ontwikkelingen op de synode lijkt te volgen. Opvallend in de casus van New West CRC is ook dat na de invoering van kinderen aan het avondmaal een significante minderheid van ouders met grote gezinnen decennialang de meerderheid van kinderen van het avondmaal af lijkt te houden, terwijl er geen aanwijzingen zijn dat dit tot onderlinge verdeeldheid leidt. Alle drie de gemeenten kernmerken zich door een bijzondere aandacht voor kinderen. De theologische argumenten die een rol spelen binnen de gemeenten sluiten grotendeels aan bij die genoemd worden in de discussies in landelijke kerkbladen en op synodaal niveau.

Het vijfde hoofdstuk beantwoordt dezelfde vraag als het vierde hoofdstuk, maar dan met betrekking tot de discussie in de landelijke kerkbladen en op de synodes van de drie onderzochte kerkgenootschappen. Opvallend is dat in alle drie de kerkgenootschappen de discussie in dezelfde vijftiger en zestiger jaren start als waarin de eerste plaatselijke kerken kindercommunie introduceren. Kinderen en gemeenteleden behoren tot de eersten die de vraag naar kindercommunie stellen. Oecumenische contacten spelen ook een belangrijke rol in deze discussies. Emotionele argumenten blijven veelal ongenoemd, hoewel de toon van de discussie zeker in de jaren zestig sterke emoties doet vermoeden. Ethische argumenten spelen amper een rol in de discussie, behalve in de zin van kerkrechtelijke verplichtingen en in de morele connotaties die de sleuteltekst uit 1 Korintiërs 11 met zich meebrengt. Opvallend is dat in de discussie binnen de CRC relatief veel kinderen, gemeenteleden en daaronder ook vrouwen een stem krijgen. Binnen de GKN wordt de discussie in de landelijke kerkbladen vrijwel geheel gedomineerd door mannelijke theologen. De theologische argumenten hebben vooral betrekking op de deelname van kinderen aan het Pesach, de implicaties van 1 Korintiërs 11 en van de sleutelbegrippen van gedachtenis, verkondiging, onwaardigheid, zelf-onderzoek, onderscheid van het lichaam en zichzelf een oordeel eten of drinken. Belangrijk blijken verder argumenten met betrekking tot de historie van kindercommunie, de plaats van kinderen in het verbond, de

praktijk en theologie van de kinderdoop en van openbare geloofsbelijdenis, maar ook pedagogische argumenten. Secundair lijken de argumenten met betrekking tot de belijdenisgeschriften en de kerkorde. Liturgische argumenten worden opvallend weinig genoemd.

Het zesde hoofdstuk is grotendeels gewijd aan de beantwoording van het tweede deel van de drieledige onderzoeksvraag: Hoe verklaart een systematische, multidimensionale, en multidisciplinaire analyse van deze relevante aspecten de discussie over – en de introductie van kindercommunie binnen de Nederlandse, gereformeerde traditie? Allereerst wordt geanalyseerd wat maakte dat het onderwerp actueel werd en dat de tijd ‘rijp’ was voor de introductie van kindercommunie. Dat betreft een drietal factoren die onder de contextuele dimensie te scharen zijn. Aan de hand van Mertons *Sociology of Science* wordt beargumenteerd dat een sociaal veroorzaakte, bijzondere aandacht voor kinderen in de twintigste eeuw hier een belangrijke bijdrage aan leverde. Verder wordt beargumenteerd dat een geest van emancipatie in de cultuur, een ontwaakt gevoel van rechtvaardigheid of een verandering in het sociaal bewustzijn een gelijke behandeling van kinderen aan het avondmaal bevorderde. Met behulp van Rogers *Diffusion of Innovations* wordt beargumenteerd hoe verschillende soorten van blootstelling aan andere kerkelijke tradities een rol spelen bij de introductie van kindercommunie. Vervolgens wordt aannemelijk gemaakt dat en hoe veelal onbenoemd gebleven emoties een rol spelen in de discussie en bij de introductie. Gevoelens van harmonie worden bijvoorbeeld beleefd als indicator van Gods handelen in het proces van introductie. Onder de noemer van de ethische dimensie wordt met name de rol van de kerkorde in de discussie geanalyseerd, waarbij zichtbaar wordt dat diffusie en adoptie van liturgische innovatie zich moeilijk verhoudt met het proces van aanpassing van de kerkorde. Vanuit het perspectief van rollen wordt beargumenteerd dat, anders dan wel geopperd, de theologen lang niet in alles voorop gingen en de vraag naar kindercommunie niet alleen door volwassenen werd gesteld. In het kader van de dimensie van visie volgt de analyse en evaluatie van argumenten met betrekking tot Pesach, kernbegrippen uit 1 Korintiërs 11, historie, confessies, verbond, doop, liturgie, sacrament, openbare geloofsbelijdenis en pedagogie. Het zesde hoofdstuk sluit af met het benoemen van een aantal observaties, conclusies en constructieve suggesties in reactie op respectievelijk het eerste, tweede en derde deel van de onderzoeksvraag.